

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ

УДК 378.4

ДОВГОДЬКО Тетяна Іванівна,
доцент кафедри філологічних і природничих дисциплін,
Національний авіаційний університет

Анотація

Стаття присвячена висвітленню питання надання освітніх послуг іноземним громадянам у вищих навчальних закладах України та проблемам, що існують у цій сфері на сучасному етапі.

Ключові слова: іноземні студенти; вищі навчальні заклади; експорт освітніх послуг; пропедевтична (до-університетська) підготовка студентів-іноземців.

Summary

The article is devoted to the coverage of the provision of educational services to foreign citizens in the higher education institutions of Ukraine and problems that exist in this area at present.

Key words: foreign students; higher education institutions; export of educational services; propaedeutic (pre-university) training foreign students.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах глобалізації швидкими темпами розвивається інтернаціоналізація освіти, збільшується число студентів, що навчаються за кордоном. Україна має значний досвід підготовки іноземних студентів у вітчизняних ВНЗ, однак після розпаду СРСР втратила свої позиції на світовому ринку освітніх послуг. Приєднання України до Болонського процесу надало новий імпульс у розширенні освітянських контактів з європейськими університетами сприяючи популяризації вітчизняної вищої освіти. Підвищення конкурентоспроможності України у сфері надання освітніх послуг студентам-іноземцям передбачає вивчення власного досвіду минулих років і досвіду країн-лідерів.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Особливості навчання іноземних студентів в останні роки висвітлюються у працях багатьох вчених-педагогів, як українських (О. Адаменко, Н. Булгакова, В. Груцяк, Л. Рибаченко, О. Резван, О. Тетянченко, Л. Хаткова та ін.) так і російських (М. Іванова, О. Кулікова, В. Кузьмінов, Л. Куришева, Л. Марюкова, О. Суригін та ін.). Зокрема, у дослідженнях Н. Булгакової теоретично обґрунтовано концепцію й модель цілісної системи пропедевтичної підготовки студентів-іноземців у технічному університеті, а Л. Рибаченко здійснила ґрунтовний аналіз історії підготовки іноземних студентів у навчальних закладах України (1946–2000 рр.).

Постановка завдання, цілі статті. У даній статті, з урахуванням об'єктивних реалій та потреб сучасного українського суспільства, української освіти спробуємо розкрити основні етапи розвитку навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України та сучасний стан означеної проблеми з метою виявлення шляхів підвищення зацікавленості іноземців до отримання вищої освіти у вітчизняних ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Навчання іноземних студентів починається з підготовчих факультетів, які входять у структуру ВНЗ. Особливістю першого року навчання іноземних громадян є те, що їм необхідно упродовж означеного періоду вивчити мову-посередник і загальноосвітні дисципліни у обсязі, що дозволяє продовжити навчання у вищій школі України. Розвиток пропедевтичної підготовки іноземців охоплює два основні періоди: радянський (1946–1991 рр.) і пострадянський.

Перший період характеризується створенням підготовчих курсів з російської мови (кінець 40-х та 50-ті роки ХХ ст.), а згодом – кафедр російської мови як іноземної. До України почали прибувати на навчання студенти з Болгарії, В'єтнаму, Китаю, НДР, Польщі, Румунії, Угорщини, Чехословаччини, Югославії, а наприкінці 50-х років і студенти з країн, що розвиваються (Алжир, Афганістан, Бірма, Єгипет, Індонезія, Іран, Ірак, Кіпр, Ліван, Судан) [6]. Особли-

ва увага приділялась навчанню російській мові (кількість годин на перший рік складала понад 5000).

У 60-ті роки у Москві, Ленінграді, Києві, Харкові, Мінську створюються перші підготовчі факультети. Зокрема в Україні вони були організовані у Київському державному університеті (1960 р.) та в Харківському державному університеті (1961 р.).

У 70-ті й 80-ті роки система навчання іноземних студентів набуває прискореного розвитку. В українських вишах з'являються нові підготовчі факультети: у Донецькому політехнічному інституті (1970 р.); у Донецькому державному університеті, Харківському політехнічному інституті Запорізькому медичному інституті (1973 р.); у Львівському державному університеті (1975 р.); у Київському інституті цивільної авіації (1978 р.); у Вінницькому медичному інституті (1979 р.); у Київському інституті іноземних мов (1983 р.); у Черкаському технічному інституті (1988 р.).

Після затвердження у квітні 1983 р. нового Положення про підготовчі факультети (ПФ) для іноземних громадян відбулася централізація управління навчанням іноземців, були затверджені типові навчальні плани за такими напрямками підготовки – спеціальностями: медичні, фізкультурні, біологічні та сільськогосподарські; інженерно-технічні; інженерно-економічні; економічні; гуманітарні; університетські (математика і механіка; фізика; хімія; психологія; філософія). Існувала чітка спеціалізація підготовки іноземних студентів з урахуванням профілю вищого навчального закладу. У навчальних планах того часу основні цілі пропедевтичної підготовки на ПФ були представлені так:

- навчити студентів володіти російською мовою як засобом спілкування і як засобом оволодіння їх майбутньою спеціальністю;

- підвищити їх загальноосвітній рівень;
- ознайомити з досягненнями країни в економіці, культурі, формуючи дружнє ставлення до радянських людей та до «миролюбної політики» Радянського Союзу.

Оскільки в той час велику увагу приділяли ідейно-виховній роботі, у методичній літературі з'явився і надовго закріпився термін «виховуюче навчання», яке передбачало не лише комунікативні й освітні, а ще й політичні цілі.

Важливим фактором навчального процесу, що впливав на специфіку навчання загальноосвітніх дисциплін, був стартовий рівень знань і освітнього розвитку студентів-іноземців. У зв'язку з цим розроблялись тестові завдання англійською, іспанською, в'єтнамською, португальською та інш. мовами з метою перевірки базових знань з математики, фізики, хімії, отриманих іноземними учнями на батьківщині.

За результатами стартового загальноосвітнього контролю укомплектовувалися групи зі студентів, що мали приблизно однаковий рівень загальноосвітніх знань. Викладачу-предметнику необхідно було реалізувати три цілі: мовного характеру, предметно-змістовного й світоглядного (ідейно-виховного).

Значна увага приділялась технології навчання, з'явилося поняття програмованого навчання, яке базувалась на використанні алгоритмізації навчального процесу. У зв'язку з різним рівнем освіти, отриманої студентами-іноземцями на своїй батьківщині, здійснювалось тематичне корегування навчального процесу. Розв'язання проблем оптимізації змісту загальноосвітніх дисциплін передбачало відбір і впорядкованість змісту і структури навчального предмета.

Підвищення інтенсифікації навчання та вдосконалення його організації розглядалось як центральна проблема, розв'язання якої змогло б ефективно забезпечувати засвоєння необхідних знань, умінь, навичок кожним студентом за рахунок мобілізації внутрішніх резервів [7]. З цим пов'язаний початок широкого використання різноманітних технічних засобів навчання (ТЗН), діафільмів, кінофільмів. Дослідження з пошуку оптимальних шляхів навчання і виховання іноземних учнів ПФ продовжувалися і надалі.

Загалом, можна констатувати, що наприкінці 80-х років існувала вже *чітка система пропедевтичної підготовки іноземних громадян*. Вона цілком відповідала вимогам того часу й практично повністю забезпечувала вирішення завдань, що стояли перед підготовчими факультетами [1].

На багатьох ПФ України студентів-іноземців об'єднували у земляцтва, були створені Ради інтернаціональної дружби, до яких входили представники земляцтв, викладачі з великим досвідом роботи з іноземцями (як куратори земляцтв), радянські студенти-шефи. На базі будинків відпочинку і пансіонатів створювалися у період канікул інтернаціональні студентські табори, організовувалися екскурсійні поїздки і т. д.

Однак, адміністративно-командний стиль управління освітою іноземних громадян не давав можливості ПФ приймати самостійні рішення (як приклад, неможливо було самостійно приймати на навчання, переводити до іншого навчального закладу, відрохувати іноземних студентів, залишати на повторний рік навчання тощо). Аналізуючи період доуніверситетської підготовки іноземних громадян до 1991 року, зауважимо, що надмірна ідеологізація в освіті не сприяла гнучкості й розвитку технології навчального процесу й не відповідала інтересам розвитку України.

Після розпаду Радянського Союзу модель освіти зруйнувалась, а з нею зник єдиний педагогічний простір підготовчих факультетів, що базувався на методичній, фінансово-економічній, інформаційно-ідеологічній, кадровій спільноті. Зруйнованою також виявилася законодавча база, на якій здійснювалась підготовка іноземців у ВНЗ. Починаючи з 1992 року відбулася децентралізація системи вищої освіти. З'явилася велика кількість недержавних ВНЗ, а в державних збільшилась кількість студентів, що навчались за контрактом. Водночас вища школа могла самостійно організувати структури, що надавали освітянські послуги громадянам із зарубіжних країн. В умовах недостатнього фінансування з боку молоді держави Україна, що тільки отримала незалежність, ВНЗ намагались отримати кошти для свого розвитку. Практично єдиним джерелом таких коштів були студенти-контрактники, в тому числі й студенти-іноземці. Після Постанови Кабінету Міністрів України №136 від 26.02.93 р. навчання іноземців офіційно з безкоштовного стало платним. Оскільки припинився централізований набір студентів з-за кордону, ВНЗ намагались самостійно, не маючи при цьому досвіду, виходити на міжнародний ринок освітянських послуг й забезпечувати себе такими студентами. Навчання іноземців на контрактній основі сприймалося як суттєва стаття доходів для навчального закладу. Саме з цим пов'язане різке збільшення бажаних отри-

мати ліцензію на доуніверситетську підготовку. Кількість підготовчих факультетів (відділень, курсів) для іноземних громадян почала швидко зростати. На початку 90-х років кількість українських ВНЗ, що отримали право надавати пропедевтичну підготовку іноземним студентам стрибнула до 180, тоді як в радянські часи їх було 14 [1]. Чимало навчальних закладів почали самостійно встановлювати ціну за навчання (як правило, меншу, ніж провідні ВНЗ). Це призвело до того, що в деяких новостворених навчальних закладах кількість студентів з-за кордону була більшою, ніж на підготовчих факультетах, що мали великий досвід роботи з іноземним контингентом. Якість підготовки іноземних студентів у таких умовах перейшла на другий план, включаючи і науково-методичну та дослідницьку роботу з вдосконалення навчального процесу.

В перші роки незалежності України суттєво змінилися мотиви приїзду іноземців. Деякі громадяни з країн, що розвиваються, розглядали перебування на території України лише як шанс у подальшому перебраться до країн Західної Європи. У зв'язку з цим держава отримала серйозні проблеми з приводу нелегальної еміграції.

У середині 90-х років система вітчизняної освіти вступила у фазу структурної трансформації. У зв'язку з важкою економічною кризою України, неконтрольованістю з боку держави у наданні освітянських послуг іноземцям, відсутністю необхідних нормативно-правових документів кількість бажаних отримати освіту в Україні зменшилась майже наполовину. Відбулася реорганізація і скорочення багатьох підготовчих факультетів. На цей час виникли питання: Чи залишати ПФ для іноземних студентів у структурі ВНЗ? Чи доцільно готувати спеціалістів для зарубіжних країн, коли Україна перебуває у стані глибокої економічної кризи?

Досвід розвинених країн свідчить, що освітні послуги сьогодні стали конкурентоспроможним товаром. На думку експертів ЮНЕСКО, надання освітянських послуг іноземним громадянам стає однією з найбільш прибуткових видів експорту XXI століття. Світовим лідером експорту освітніх послуг є Сполучені Штати Америки. Американська вища школа на іноземних студентах заробляє у 15 разів більше, ніж витрачає на неї американський уряд. У 2007–2008 навчальному році фінансовий потік до США від навчання іноземних студентів сягнув 18 млрд доларів. Зазначена сума перевищила доходи, що отримували США від продажу зброї [3].

XXI століття характеризується збільшенням числа студентів, що отримують освіту за кордоном. За прогнозом фахівців ЮНЕСКО стосовно глобальної студентської мобільності у 2025 році кількість студентів, що навчатимуться за кордоном, може сягнути 7,2 млн осіб [2].

Усвідомивши, що навчання іноземців може принести великі інвестиції до бюджету країни, і визнавши те, що вітчизняна освітянська система має досвід підготовки спеціалістів для зарубіжних країн, уряд України звернув увагу на важливість міжнародного співробітництва з іншими державами у сфері освіти. Указом Президента України від 17 квітня 2002 (№ 347/2002) була затверджена Національна доктрина розвитку освіти, у якій до пріоритетних напрямів віднесені:

- створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення;
- інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Членство України у Болонському процесі дало можливість для розширення партнерських відносин між вищими навчальними закладами на міжнародному рівні та виходу на світовий ринок освітніх послуг. Чисельність громадян з інших країн, що отримують вищу освіту в Україні, збільшується щороку. Так, якщо у 2000 році в Україні навчалось близько 18 тисяч іноземців (з них близько 2 тисяч на ПФ), у 2007 році – 37 тисяч з 129 країн, що за словами екс-голови департаменту міжнародного співробітництва та євро-

інтеграції МОН України О. Сухолиткого принесло доходів на 89 млн доларів. За підрахунками профільного Міністерства наші ВНЗ мають великий потенціал і можуть збільшити кількість іноземних студентів втричі. Прес-служба Міністерства освіти, молоді і спорту України повідомила, що у 2009–2010 навчальних роках загальна чисельність іноземних студентів, що отримували вищу освіту в Україні, уже склала понад 44 тисячі (з них приблизно 3,5 тисяч на ПФ), з яких більше половини навчалися у 5 містах України: Харків (12004 осіб), Київ (7983 осіб), Одеса (4709 осіб), Луганськ (3340 осіб), Донецьк (2333 осіб). У 2010–2011 роках вищу освіту в Україні отримували вже близько 46,6 тисяч громадян, представників 134 країн Європи, Азії, Африки й Америки (за рік збільшилось на 6%). Зазначена кількість студентів-іноземців для України стала рекордною, бо навіть у часи СРСР в українських ВНЗ їх максимально навчалось 30 тисяч. Найбільшу зацікавленість іноземні громадяни проявляють до отримання медичних та інженерних спеціальностей.

І все ж Україна значно програє багатьом розвинутим країнам по експорту освітянських послуг. На даний час доля іноземних студентів, що навчаються в Україні, складає приблизно 1,5 % відносно світової їх кількості (для прикладу в Росії, що також знизила темпи надання освітніх послуг іноземцям після розпаду СРСР, зазначений показник трохи більше 3 %).

Висновки та перспективи подальших розвідок дослідження проблеми. З метою залучення іноземних громадян до українських ВНЗ та подальшої інтеграції України до європейського та світового освітнього простору необхідно проводити рішучі дії як у освітній, так і у соціально-культурній сферах. Недостатнє просування освітніх послуг пов'язане з відсутністю цілого комплексу підготовки, видання та розповсюдження інформаційних, довідкових і рекламних матеріалів за кордоном про систему освіти в Україні та можливості її здобуття у нашій державі. Нагальним є також опрацювання питань щодо створення за кордоном постійних консультативних освітніх центрів.

Подальшого дослідження потребують проблеми: підвищення якості навчання іноземних студентів за

рахунок ресурсного забезпечення освітнього процесу (включаючи забезпечення кадрами, підготовленими до роботи саме з іноземними студентами); покращення інформаційного забезпечення освітнього процесу; покращення якості побуту студентів-іноземців; спрощення візових процедур. Необхідно також активізувати роботу з випускниками вишів України – громадянами зарубіжних країн та сприяти створенню їх асоціацій. Актуальним є вивчення міжнародного ринку освітніх послуг з метою отримання контрактів для професорсько-викладацького складу ВНЗ України для довгострокової педагогічної роботи за кордоном і пропаганди вітчизняної системи освіти.

Список використаних джерел:

1. Груцьяк В. И. Развитие системы довузовского образования иностранных студентов в Украине: монография / В. И. Груцьяк. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. – 91 с.
2. Закусило О. К. Проблеми входження України в європейський освітній простір / О. К. Закусило // Шлях освіти. – 2011. – № 1. – С. 11–16.
3. Косевич А. В. Конкурентные стратегии мировых лидеров экспорта образовательных услуг / Вестник Московского государственного областного университета. Серия: «Экономика», № 4. 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnikmgou.ru/mag/2010/ekon/4/st2.pdf>.
4. Національна доктрина розвитку освіти / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
5. Сухолиткий О. С. Стан та перспективи підготовки фахівців для зарубіжних країн у вищих навчальних закладах України / О. С. Сухолиткий // Проблеми навчання іноземних студентів у медичних вищих навчальних закладах : Україна : Всеукраїнська конференція. – Т.: Тернопільська держ. медична академія, 2002. – С. 17.
6. Рибаченко Л. І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України (1946–2000 рр.): автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Рибаченко Л. І.; Луганський держ. педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2001. – 20 с.
7. Шаглина Н. Д. Учебная мотивация студентов из развивающихся стран на начальном этапе обучения в советском вузе : дис. канд. пед. наук. – Л.: ЛГУ, 1987. – 198 с.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

УДК 378: 314. 7

ЧАГРАК Наталія Ігорівна

кандидат педагогічних наук, доцент
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ГРИТЧУК Галина Василівна

кандидат психологічних наук, доцент
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Анотація

У статті проаналізовано основні чинники і тенденції розвитку академічної мобільності у ВНЗ України, обґрунтовано її головні принципи, висвітлено значення академічної мобільності для розвитку людського потенціалу. Визначено основні географічні напрями міжнародної співпраці ВНЗ України та наведено можливі стратегії інтернаціоналізації вищої освіти.

Ключові слова: академічна мобільність; глобалізація; інтернаціоналізація освіти; людський потенціал; міжнародна співпраця; освітня міграція; програми освітнього обміну.

Summary

In the article the main factors and tendencies of academic mobility at Ukrainian universities have been analyzed. Its main principles have been argued. The role of academic mobility in the human resources development has been highlighted. Main geographical tendencies of the international cooperation of Ukrainian universities have been defined.

Key words: academic mobility; education migration; globalization; internationalization of education; human resources; international cooperation; education exchange programs.